

Jean G a u d e m e t, *Les sources du droit canonique VIIe-XXe siècle. Repères canoniques. Sources occidentales*, Paris 1993, ss. 262, Les Éditions du CERF.

Nauka o źródłach prawa kanonicznego odgrywa istotną rolę w formacji i pracy naukowej prawnika. Gromadzenie materiału źródłowego wymaga wiedzy, skąd można go otrzymać i jak należy go interpretować. Bardzo użyteczne w docieraniu do właściwych źródeł i ich prawidłowym rozpoznaniu są zatem bibliografie, encyklopedie, słowniki naukowe, indeksy źródeł prawnych i opracowania historii źródeł. Do ostatniej grupy prac należy zaliczyć książkę profesora J. Gaudemeta, wybitnego francuskiego specjalisty z dziedziny historii prawa i prawa rzymskiego.

Jak zaznacza autor we wstępie (s. 7), opracowanie nie stanowi ani wykładu historii źródeł prawa kanonicznego, ani też historii formowania się tego prawa. Zgodnie z zamysłem autora praca ma pełnić rolę „przewodnika” w zakresie historii źródeł, literatury i nauki prawa kanonicznego. Jej celem jest podanie czytelnikowi zwięzłych informacji dotyczących różnych zbiorów, które wpływały na tworzenie się instytucji prawa kościelnego na Zachodzie, poczynając od epoki Karolingów (VIII w.) aż do czasów współczesnych (XX w.). Założonemu celowi odpowiada zawartość i układ pracy. I tak każda z części i niektóre rozdziały zostały poprzedzone wykazem bibliograficznym; omówienia poszczególnych zbiorów źródeł zawierają podstawowe informacje co do ich treści, wydań i opracowań krytycznych, czasu powstania zbioru, stopnia i obszaru rozpowszechnienia, zakresu oddziaływania i wpływu na prawodawstwo kościelne i literatury na ich temat itp.

Praca składa się z trzech części, które odpowiadają trzem okresom rozwoju prawa kościelnego wydzielonym przez autora: (I) epoka Karolingów (od VII do XI w.), (II) złoty okres rozwoju prawa kościelnego (XII-XVI w.) i (III) epoka współczesna (od Soboru Trydenckiego do końca XX w.). Części dzielą się na rozdziały, te (niektóre) z kolei na sekcje i paragrafy.

Jak wskazuje podtytuł monografii, J. Gaudemet uwzględnił jedynie źródła zachodnie, poczynając od VIII w. Przyjęcie tej cezurę czasowej wynika z faktu, że autor kilka lat temu opublikował monografię obejmującą historię źródeł prawa kanonicznego Kościoła na Zachodzie w okresie od II do VII w.¹ Omawiana praca stanowi zatem kontynuację wcześniej podjętych badań.

Pierwsza część składa się z dwóch rozdziałów. W pierwszym z nich (s. 17-22) zostały wymienione źródła tworzenia prawa kanonicznego – zarówno kościelne, jak też świeckie, w okresie od VII do XI w. Autor kolejno krótko scharakteryzował: listy papieży, ustawodawstwo synodów, biskupów (*Capitula Episcoporum*) i królów frankońskich (*Capitularia Regum Francorum*). Rodział drugi (s. 25-41) zestawia zbiory kanoniczne omawianej epoki: *Collectio Hibernensis*, zbiory reformy karolińskiej i zbiory grupy zwanej *Vetus Gallica*. Dalej zostały scharakteryzowane zbiory sfałszowane, przede wszystkim zbiór pseudoizydoriański. Autor omówił jego zawartość, cel, prze-

¹ J. G a u d e m e t, *Les sources du droit de l'Église en Occident du II au VII siècle*, Paris 1985. Recenzja tej pracy została opublikowana w „Rocznikach Teologiczno-Kanonicznych” 34(1987), z. 5, s. 167-171.

znaczenie, założenia doktrynalne i wpływ na późniejsze prawodawstwo kościelne. Następnie zostały przedstawione podstawowe informacje i wskazówki bibliograficzne odnośnie do innego apokryficznego dokumentu, w literaturze zwanego donacją Konstantyna (*Constitutum Constantini*), „mniejszych” zbiorów schyłku epoki Karolingów i ksiąg pokutnych (*Libri Poenitentiales*).

Druga część pracy obejmuje źródła prawa kanonicznego od początku XII do XVI w. Część tę otwiera krótkie wprowadzenie historyczne (s. 43-55) wraz z omówieniem podstawowej literatury przedmiotu. Po nich, w trzecim rozdziale (s. 59-76), zostały zestawione źródła tworzenia prawa okresu klasycznego: ustawodawstwo papieży, soborów i synodów.

Rozdział czwarty (s. 79-173) zestawia zbiory prawa okresu klasycznego. Autor wydzielił trzy fazy rozwoju prawa w tym okresie: przedklasyczna odnowa prawa (1000-1140), złoty okres rozwoju prawa (1140-1350) i okres poklasyczny (1350-1520). Poszczególne fazy zostały omówione w trzech sekcjach rozdziału. Pierwsza sekcja obejmuje zbiory nazwane przez autora zbiorami odnowy przedklasycznej: zbiory pierwszej poł. XI w., zbiory reformy gregoriańskiej (II poł. XI w.), zbiory Iwona z Chartres, zbiory „antygregoriańskie” (zbiór Grzegorza z Catino) i zbiory XII w. z okresu przed Dekretem Gracjana.

Druga sekcja rozdziału dotyczy „złotego wieku” w rozwoju prawa kanonicznego, czyli okresu tworzenia się Corpus Iuris Canonici. Stosunkowo dużo miejsca autor poświęcił Dekretowi Gracjana, zestawiając bibliografię według następujących kryteriów: bibliografia ogólna, manuskrypty zbioru, wydania Dekretu, jego zawartość, struktura i źródła, prawo rzymskie w Dekrecie Gracjana. Dalej autor zestawiał literaturę dotyczącą wielu dyskutowanych w literaturze kwestii dotyczących Dekretu. Zagadnienia te zostały ułożone według następujących haseł: osoba twórcy dzieła, kwestia tytułu (*Concordia discordantium canonum*), wykorzystane źródła, cel i przyczyny sukcesu tego zbioru.

Trzecia sekcja obejmuje okres poklasyczny (1350-1520). Na początku tej części pracy zostały wymienione nazwiska najbardziej wybitnych kanonistów epoki i ich dzieła. Dalej została omówiona literatura dotycząca zaangażowania kanonistów w kontrowersje polityczno-religijne epoki, tj. koncyliaryzmu i gallikanizmu.

Trzecia część obejmuje epokę współczesną, tj. okres od Soboru Trydenckiego do czasów współczesnych. Rozdział piąty (s. 182-192), otwierający tę część, omawia źródła tworzące prawo: ustawodawstwo papieskie i ustawodawstwo soborowe. Postanowienia soborów autor zestawiał w trzy grupy: sobory powszechne (ekumeniczne), synody prowincjalne i synody diecezjalne. Zostały tu także uwzględnione zbiory orzeczeń Roty Rzymskiej. Druga sekcja omawianego rozdziału obejmuje ustawodawstwo świeckie odnoszące się do Kościoła. Zostały także wyliczone edykty, deklaracje, postanowienia i inne akty prawne wydane przez władze państwowe w XVI, XVII i XVIII w., które dotyczyły spraw religijnych w państwie, głównie Francji.

Następny, szósty rozdział (s. 185-201), „zbiera” literaturę dotyczącą nauczania prawa kanonicznego w XVI i XVII w. Zostały tu uwzględnione prace ogólne, monografie dotyczące poszczególnych zagadnień, słowniki i wydania seryjne zawierające opracowania z różnych dziedzin prawa kościelnego.

Bardzo krótki rozdział siódmy (s. 205-208) obejmuje literaturę dotyczącą różnych teorii stosunków pomiędzy Kościołem a państwem.

Rozdział ósmy (s. 213-217) zestawia orzeczenia magisterium Kościoła, z których niektóre nie stanowią źródła prawa kanonicznego w ścisłym znaczeniu tego słowa, ale miały istotny wpływ na jego tworzenie. Orzeczenia te były ogłaszane głównie w formie encyklik, konstytucji apostolskich, *bulli, breve, motu proprio* lub listów. Autor sporządził listę różnych zagadnień (obrona wiary, polityka i formy rządzenia, pokój w świecie, kwestie socjalne, eklezjologia, organizacja Kościoła, życie rodzinne i małżeństwo), do których odnosiły się wspomniane dokumenty papieskie.

Przedmiotem kolejnego, dziewiątego rozdziału (s. 221-223), jest literatura dotycząca dwu nowożytnych soborów powszechnych, Watykańskiego I i II, a także synodów diecezjalnych, odbytych od 1789 r. do czasów współczesnych.

Rozdział dziesiąty (s. 225-230) zawiera literaturę dotyczącą kodyfikacji prawa kanonicznego: kodeksów z 1917 i 1983 r. i promulgowanego w 1990 r. Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich. Autor podał jednocześnie rudymenarne informacje dotyczące tych kodeksów (oficjalny tytuł, liczbę zamieszczonych w nich kanonów, datę promulgacji i termin wejścia w życie itp.).

Rozdział jedenasty (s. 231-241) został poświęcony nauczaniu prawa kościelnego. Autor wymienił ważniejsze ośrodki nauczania i centra badawcze w Europie Zachodniej, metody uprawiania prawa kościelnego, międzynarodowe stowarzyszenia kanonistów, czasopisma i wydawnictwa seryjne.

Pracę zamyka rozdział dwunasty (s. 245-249), omawiający stosunki pomiędzy Stolicą Apostolską a państwami w XIX i XX w. Autor wyliczył w porządku chronologicznym konkordaty, poczynając od 1801 r.; listę zamyka informacja o podpisanym w 1993 r. konkordacie (ale do dziś nie ratyfikowanym) pomiędzy Stolicą Apostolską a Polską.

Praca została uzupełniona indeksem obejmującym zestawienie listów papieży, zbiorów kanonicznych od IX do XII w. i „indeksem generalnym”.

Jak autor zaznaczył we wstępie, zabiegiem koniecznym było dokonanie wyboru omawianych zagadnień. Zgodnie z tym założeniem praca ogranicza się jedynie do źródeł prawa kościelnego na Zachodzie. Zbierając informacje dotyczące ośrodków badawczo-naukowych, wydawanych czasopism specjalistycznych, autor w zasadzie ograniczył się jedynie do Francji, Włoch i Niemiec. Tylko incydentalnie zostały wspomniane ośrodki naukowe czy wydawnictwa innych krajów.

To sumaryczne omówienie zawartości pracy pozwala stwierdzić, że w zasadzie nie wychodzi ona poza materiał znany w literaturze. W kwestiach diskutowanych czy spornych, np. co do autorstwa Dekretu Gracjana czy zbiorów pseudoizydoriańskich praca nie zawiera nowych hipotez czy teorii; autor zasygnalizował różne poglądy i opinie, odsyłając do sumiennie zestawionej literatury. Stwierdzenia te nie są bynajmniej wyrazem negatywnej oceny opracowania. Taki stan rzeczy wynika z samego celu i charakteru pracy, która zgodnie z zamysłem stanowi podręczne i bardzo przydatne czytelnikowi kompendium wiedzy na temat źródeł, literatury i nauczania prawa kanonicznego.

Ks. Antoni Dębiński